BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meġāzî* (nşr. M. Jones), London 1965-66 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-Kütüb), s. 994, 1036; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, VII, 13-14; *Müsned*, IV, 85; V, 54, 272; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe*, Kahire 1285-87, III, 398-399; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, II, 483-485; İbn Hacer, *el-İṣâbe*, Kahire 1328, II, 372; Âmirî, *er-Riyâżü'l-müsteṭâbe* (nşr. Ömer Ebû Hacle), Beyrut 1979, s. 192; *Tecrid Tercemesi*, V, 197, dipnot 1.

 İSMAİL L. ÇAKAN

ABDULLAH b. MUHAMMED b. ABDURRAHMAN

(عبدالله بن محمد بن عبدالرحمن)

Ebû Muhammed Abdullāh b. Muhammed b. Abdirrahmân b. Hakem (ö. 300/912)

Endülüs Emevî Devleti emîri (888-912).

229 (844) yılında doğdu. Gençlik yıllarından itibaren, babası devrinde çıkan isyanların bastırılmasında görev aldı. Kardeşi Münzir'in, İbn Hafsûn'un Bübeşter'i (Bobastro) muhasarası sırasında ölümü üzerine, 29 Haziran 888 tarihinde tahta geçti. Bu sırada Ömer b. Hafsûn'un isyanı devam ediyordu. Yeni emîrin teklifi üzerine İbn Hafsûn isyandan vazgeçip ona biat etti, ancak bir yıl geçmeden tekrar isyan bayrağını açtı. Abdullah b. Muhammed, yıllardan beri devleti tehdit eden İbn Hafsûn meselesini kesin olarak halletmek istiyordu. Bu maksatla Mayıs 891'de âsinin bulunduğu Bulây (Polei) Kalesi üzerine yürüdü ve kaleyi kuşattı. Emîrin karşısında dayanamayacağını anlayan İbn Hafsûn kaçtı ve Bulây zaptedildi. Bunu, İbn Hafsûn'un elinde bulunan İstice'nin (Ecija) alınması ve Bübeşter'in kuşatılması takip etti. Ancak son derece müstahkem olan Bübeşter'i ele geçirmek mümkün olmadı. Birkaç yıllık bir sükûnetten sonra İbn Hafsûn'un İlbire'ye (Elvira) saldırması üzerine mücadele yeniden başladı. Ahmed b. Ebû Abde'nin kumandasındaki Kurtuba ordusu onu ağır bir yenilgiye uğrattı. İbn Hafsûn, kuzeydeki hıristiyan krallarından destek almak gayesiyle 899'da hıristiyan olduğunu ilân etti. Ancak bu hareketi sebebiyle Kuzey Afrika müslümanlarının desteğini kaybetti. Bu sefer İşbîliye'yi ele geçirmiş olan âsi İbrâhim b. Haccâc ile anlaşıp ondan büyük ölçüde yardım aldıysa da Ahmed b. Ebû Abde'nin karşısında yine mağlûp oldu. Emîr Abdullah ile İbn Hafsûn arasındaki mücadele emîrin ölümüne kadar devam etti. Bu mücadelelerin hemen hepsinde İbn Hafsûn'un mağlûp edilmesine rağmen Bübeşter zaptedilip isyana son verilemedi.

Abdullah b. Muhammed zamanında Endülüs'ün her tarafında isyanlar birbirini takip etti. Bunlardan biri, İşbîliye'de önce Araplar ile müvelledûn (İspanyol asıllı müslümanlar) arasında mücadele şeklinde başlamış ve müvelledûn'un mağlûp edilmesinden sonra emîre karşı isyana dönüşmüştür. İşbîliye'de oturan Benî Abde, Benî Hamdûn ve Benî Haccâc aileleri müvelledûna karşı birleşerek onları mağlûp ettiler. Fakat daha sonra birbirleriyle nüfuz mücadelesine giriştiler. Benî Haccâc'ın reisi İbrâhim b. Haccâc rakiplerini bertaraf ederek İşbîliye'ye hâkim oldu. Bu arada âsi Ömer b. Hafsûn'a büyük ölçüde yardım etmesine rağmen Emîr Abdullah'ın ona karşı harekete geçmemesi ve yanında rehin olarak bulunan oğlu Abdurrahman'ı serbest bırakması, İbrâhim b. Haccâc'ı emîre itaat etmeye sevketti.

Bundan sonra İşbîliye İbrâhim ve oğullarının idaresinde kaldı. Buna benzer bir hareket de yine aynı yıllarda İlbire'de meydana geldi. Muvelledûn ile Araplar arasındaki mücadele Araplar'ın galibiyeti ile sona erince Araplar'ın lideri Savvâr b. Hamdûn bu sefer de Emîr Abdullah'a karşı ayaklandı. Savvâr, emîrin kuvvetlerini mağlûp ettiyse de müvelledûn ile işbirliği yapan İbn Hafsûn'un kuvvetleri tarafından esir alınarak idam edildi. Onun yerine geçen şair Saîd b. Cûdî, İbn Hafsûn karşısında bir varlık gösteremedi ve böylece bir âsi diğer âsiyi bertaraf etmiş oldu. Emîr Abdullah zamanında bu derece tehlikeli olmasa bile ülkenin başka yerlerinde otuz civarında isyan çıkmış ve emîrin dirayeti ve mücadele azmi sayesinde Endülüs Emevî Devleti parçalanmaktan kurtulmuştur.

Abdullah b. Muhammed devrinde devletin asıl kuvvetleri isyanları bastırmakla meşgul olduğundan, komşu hıristiyan devletlere karşı büyük çapta askerî harekâta girişilememiş, sadece sınır bölgelerindeki vali ve kumandanlar kendi güçleriyle bazı akınlar düzenlemişlerdi. 904-911 yılları arasında düzenlenen bu akınların en önemlileri, Leb b. Muhammed ile Muhammed b. Abdülmelik et-Tavîl'in yaptığı akınlardır.

Abdullah b. Muhammed yirmi beş yıl devam eden emirliği süresince bütün gücünü ülkesinin parçalanmasını önlemek için harcamış, imar faaliyetlerine pek fırsat bulamamıştır. Ölümü üzerine yerine torunu Abdurrahman geçti (1 Rebîülevvel 300/16 Ekim 912). Kaynaklar Abdullah'ın edebiyat ve ilme değer veren, İslâm tarihi ve Arap edebiyatı ile meşgul olan şair bir kişi olduğunda birleşirler.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1399/1979, VII, 435; VIII, 73-74; İbn Haldûn, *el-ʿİber*, Bulak 1284 → Beyrut 1399/1979, IV, 132-138; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb* (nşr. Ahmed Kemâl Zekî), Kahire 1980, XXIII, 394-396; E. de Zambaur, *Manuel de Généalogie et de Chronologie Pour l'Histoire de l'Islam*, Hannover 1927, s. 3; R. Dozy, *Histoire des musulmans d'Espagne* (nşr. E. Lévi—Provençal), Leiden 1932, II, 21-93; E. Lévi—Provençal, *Histoire de l'Espagne musulmane*, Paris 1950-53, I, 329-396; a.mlf., "ʿAbd Allāh b. Muhammad", *EI²* (İng.), I, 49; Hâlid es-Sûfî, *Târîḫu'l-ʿArab fi'l-Endelüs* (ʿ*Aṣrü'l-imâre*), Bingazi 1980, s. 285-331; K. V. Zetterstéen, "Abdullah", *İA*, I, 36-37.

 HAKKI DURSUN YILDIZ

ABDULLAH b. MUHAMMED b. HANEFİYYE

(عبدالله بن محمد بن الحنفية)

(bk. EBÛ HÂŞİM, ABDULLAH b. MUHAMMED).

ABDULLAH b. MUHAMMED b. HUMEYD

(عبدالله بن محمد بن حميد)

(bk. İBN EBÜ'L-ESVED).

ABDULLAH b. MUHAMMED b. MÜNÂZİL

(عبدالله بن محمد بن منازل)

Ebû Muhammed Abdullāh b. Münâzil en-Nîsâbûrî (ö. 330/941-42)

İlk dönem Melâmîleri'nin önemli temsilcilerinden biri.

Gençlik yıllarında dinî ilimleri tahsil etti, özellikle hadis ilmiyle meşgul oldu. Daha sonra tasavvufa yöneldi. Kaynaklar onun Melâmetîler'in pîri Hamdûn el-Kassâr'ın en meşhur müridi olduğu konusunda birleşmektedir. Şa'rânî ve Münâvî, şeyhinden sonra Horasan-Nîsâbur bölgesinin en tesirli sûfîsi olan Abdullah b. Münâzil'i, Melâmetî şeyhi olarak tanıtırlar. Nîsâbur'da vefat etti. Kabri Enbâr Şehitliği'ndedir.

Abdullah b. Münâzil'in tasavvufî düşüncesinin en belirgin özelliği, Melâmîmeşrep oluşudur. Kassâr'ın başlattığı bu anlayış onun fikir, görüş ve tesbitleriyle gelişmiş ve daha da berraklaşmıştır. Kuşeyrî *er-Risâle*'sinde Melâmetiyye terimine yer vermemekle birlikte, adı geçen iki zatın Melâmî olduklarını belirtir.

Abdullah b. Münâzil, "**kesb*** ve gayretle beraber Allah'a tevekkül, kesbsiz **halvet***ten iyidir" diyerek iç dünyalarını ve dervişliklerini gizli tutmak için iş hayatına atılan ve toplumla içli dışlı olan Melâmîler'in bu konudaki temel anlayışlarına işaret eder. Ona göre kendini zayıf sayarak tasavvuf yoluna giren kuvvetlenir, kuvvetli olduğunu sanan ise zaafa düşer. Nefsin azgınlığına gem vurabilmek için dilenciliği bile tavsiye eden İbn Münâzil, her olaya **sünnetullah*** açısından bakar ve ârif olan kişinin hiçbir şeyi garip karşılamayacağını ifade eder. Dua etmediğini, kimseden de dua istemediğini söyleyerek rıza ve teslimiyetten ne anlaşılması gerektiğini ortaya koyar.

BİBLİYOGRAFYA :

Sülemî, *Ṭabaḳātü'ṣ-ṣûfiyye* (nşr. Nûreddin Şerîbe), Kahire 1389/1969, s. 366; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd-Mahmûd b. Şerîf), Kahire 1972-74, s. 163; Attâr, *Teẕkiretü'l-evliyâ*ʾ (nşr. R. A. Nicholson), Leiden 1905-1907, II, 107 vd.; *a.e.* (trc. S. Uludağ), İstanbul 1985, s. 574; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 254; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye* (nşr. Mahmûd Hasan Rebî'), Kahire 1357/1938, II, 54; Şa'rânî, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ*, Kahire 1373/1954, I, 107; İbnü'l-İmâd, *Şeẕerâtü'ẕ-ẕeheb*, Kahire 1350-51 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), II, 330.

MUSTAFA KARA

ABDULLAH b. MUHAMMED en-NÜFEYLÎ

(عبدالله بن محمد النفيلى)

(bk. EBÛ CA'FER en-NÜFEYLÎ).

ABDULLAH b. MUHAMMED et-TEÂYİŞÎ

(عبدالله بن محمد التعايشى)

(ö. 1899)

Sudanlı Mehdî Muhammed Ahmed'in halefi.

Sudan'da Dârfûr'un güneybatısında yaşayan Teâyişe kabilesinden olup Muhammed et-Takî'nin oğludur. Genç yaşta Mehdî Muhammed Ahmed'in hizmetine girdi ve kısa sürede onun en yakınlarından biri oldu. Mehdî Muhammed'le Muhammed Ebû Suûd arasında geçen savaştaki başarısı üzerine, Mehdî Muhammed tarafından halifeliğe getirildi ve onunla birçok savaşlara katıldı. 1885 yılı başlarında Mehdî Muhammed'in ölümü üzerine yerine geçen Teâyişî şiddet, zulüm ve tedhişle mutlak bir idarî otorite kurma ilkesini benimsedi. Onun asıl gayesi İslâm'daki mehdîlik kavramını istismar ederek monarşik bir yönetim kurmaktı. Kendisine karşı girişilen ayaklanma hareketlerini kanlı bir şekilde bastırdı. Zamanında, özellikle İngilizler'in Sudan'dan çekilmelerinden sonra devletinin sınırları çok genişlemiş olmakla birlikte, 1898'deki Atbara ve Omdurman (Ümmüdürmân) savaşları iktidarını sona erdirdi. Bazı taraftarıyla birlikte Kordofan'a kaçtıysa da 22 Kasım 1899'da bir çarpışma sırasında orada öldürüldü.

Abdullah b. Muhammed et-Teâyişî

Mehdî Muhammed'in asıl gayesi İslâm'ın ilk saf devrine dönmekti; fakat Abdullah'ın iktidara geçmesiyle bu gaye terkedilmiş ve tamamen baskı ve şiddete dayanan keyfî bir yönetim kurulmuştur. Abdullah, çeşitli mektuplarıyla Osmanlı sultanını, Mısır hidivini ve İngiltere kraliçesini Mehdîlik hareketini desteklemeye çağırmıştır. Batılı kaynaklarda zalim ve barbar bir kişi olarak gösterilen Teâyişî, yerli kaynaklarda cömert, misafirperver, savaşlarda cesur ve kahraman bir şahsiyet olarak tanıtılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yûsuf Nu'mân Ma'lûf, *Ḫizânetü'l-eyyâm fî terâcimi'l-ʿiẓâm*, New York 1899, s. 86; C. Zeydân, *Meşâhîrü'ş-şarḳ*, Kahire 1902, II, 121-132; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 276-277; P. M. Holt, *el-Mehdiyye fi's-Sûdân* (trc. Cemil Ubeyd), Kahire 1978, s. 148-164, 226 vd.; C. H. Becker, "Abdullah", *İA*, I, 37-38; S. Hillelson, "ʿAbd Allāh b. Muhammad", *EI²* (Fr.), I, 50-51.

(DİA)

ABDULLAH b. MUKAFFA'

(عبدالله بن المقفع)

(bk. İBNÜ'L-MUKAFFA').

ABDULLAH b. MUS'AB

(عبدالله بن مصعب)

Ebû Bekr Abdullâh b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdillâh b. Zübeyr (ö. 184/800)

Abbâsîler devri valilerinden, şair ve muhaddis.

Aşere-i mübeşşereden Zübeyr b. Avvâm'ın torunlarındandır. "Aidü'l-kelb" lakabıyla da anılır. Babası Mus'ab, zühd ve takvâsıyla tanınan bir muhaddistir. "Köpek ziyâretçisi" mânasına gelen bu lakapla anılması, rahatsızlığı esnasında ziyaretine gelmeyen bir dostuna yazdığı şiirde, "Köpeğiniz dahi hastalansa yoklamayı ihmal etmezdim" diye sitem etmiş olması sebebiyledir. Hayatının ilk dönemlerine dair bilgi yoktur. Mûsâ b. Ukbe, Hişâm b. Urve ve Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr'dan hadis rivayet etmiştir. Rivayet ettiği hadisleri yazmayıp ezberlemekle yetindiği için Yahyâ b. Maîn ona fazla güvenmemiştir; buna karşılık Buhârî ile İbn Ebû Hâtim onu tenkide tâbi tutmamışlardır. Babası ve Zübeyrîler'in ileri gelenleri, Hz. Hasan'ın torunlarından "en-Nefsü'z-Zekiyye" diye bilinen Muhammed b. Abdullah'ı (ö. 145/762) önce Emevîler'e, daha sonra da Abbâsîler'e karşı giriştiği mücadelede fiilen desteklerken, kendisi de şiirleriyle bu harekete katıldı. Babası ve yakın akrabaları, Muhammed b. Abdullah ile birlikte hayatlarını kaybettiler. Kendisi ise, Halife Mansûr'un duruma iyice hâkim olması ve siyasî karışıklıkların son bulmasına kadar gizlenmeyi başardığı için mutlak bir ölümden kurtuldu.

Şairliği yanında iyi bir hatip ve sohbet adamı olan Abdullah, Abbâsî halifele-